

индивидуализации, которыми такие товары маркированы», 29.03.2022 // <http://government.ru/docs/44987/>

2. Договор о Евразийском экономическом союзе, 29.05.2014 - ст. 1 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000240>

3. International Trademark Association, What are parallel imports / gray market goods? – Parallel Imports / Gray Market // <https://www.inta.org/topics/parallel-imports/> 4. Пирогова В.В. Исчерпание исключительных прав и параллельный импорт // Стату. – Москва, 2008

5. Приложение №26 к Договору о Евразийском экономическом союзе, 29.05.2014, «Протокол об охране и защите прав на объекты интеллектуальной собственности» - ст.16 // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31568089&pos=3;-45#pos=3;-45

6. Таможенный кодекс Евразийского экономического союза, 11.04.2017 - гл.52 // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36041210&pos=6436;-54#pos=6436;-54 7. Калятин В. Контрафакт, параллельный импорт и паразиты: проблемы интеллектуальной собственности // Право.ru. – 24.10.2018 // <https://pravo.ru/story/206261/>

ӘОЖ 349.412

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СУ РЕСУРСТАРЫН БІРІКТІРІЛГЕН (ИНТЕГРАЦИЯЛАНҒАН) БАСҚАРУДЫ ЕНГІЗУ ҮРДІСІ: ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР

Оразалиев Кайырбек Уткирулы

orazali.bekosh2017@yandex.kz

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Заң факультетінің докторанты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі - Мукашева А.А.

XX ғасырдың аяғы мен XXI ғасырдың басы әлеуметтік-экономикалық және экологиялық сипаттағы бірқатар жаһандық сын-тегеуріндермен ерекшеленеді. Оларға толық көлемде қолжетімді су ресурстарының азаюы мен олардың сапасының нашарлауын жатқызуға болады. Суды басқарудың және пайдаланудың дәстүрлі жүйесі су ресурстарын барынша пайдалануға және суға тұтынушылардың қатынасына негізделген. Бұл айтарлықтай экологиялық шығындарға алып келді және әлемнің көптеген аймақтарында әлеуметтік теңсіздікті арттырды. Су ресурстарының жетіспеушілігі және су сапасының нашарлауы көптеген елдердің экономикалық дамуын тежейтін маңызды факторларға айналды. Су ресурстарын нашар басқару адамдардың денсаулығына, қоршаған ортаға және экономикаға зиян келтіреді, даму қарқынын төмендетеді және кедейлікпен күресуді қиындатады. Климаттық тәуекелдермен жағдай қиындай түседі, өйткені температураның жаһандық көтерілуі, сондай-ақ жауын-шашын мөлшерінің, кезеңділігінің және қарқындылығының өзгеруі сөзсіз су ресурстарының жай-күйінің өзгеруіне әкеледі. Құрғақшылық, тасқындар және су тасқыны тәуекелдерінің ұлғаюы экономиканың жекелеген салалары мен трансшекаралық өзендер мен көлдер елдері арасындағы су үшін бәсекелестікті күшейтеді[1].

XX ғасырда қалыптасқан су ресурстарын басқару жүйесі жағдайға байланысты әр түрлі дәрежеде көрінетін бірқатар шектеулер мен шығындармен сипатталады, соның ішінде:

- Билік тарапынан суды пайдалану проблемаларына жеткіліксіз назар аудару.

- Мемлекеттік басқару қажетсіз орталықтандырылған, сұраныстан гөрі ұсынысты басшылыққа алады.

- Су ресурстарын басқару түрлі секторлар бойынша бөлінген, су секторының тұтас көзқарасы жоқ.

- Жергілікті билік су ресурстарын пайдалануға байланысты проблемаларды шешу үшін жеткілікті құзыретке ие емес.

- Кейде дұрыс емес тарифтік саясат сумен жабдықтау кәсіпорындарының шығындарын өтеуге мүмкіндік бермейді, бұл олардың тиімсіз жұмысына, дұрыс бөлінбеуіне және судың жоғалуына әкеледі.

- Бұл кәсіпорындардың тиімділігін әлсіз бақылау қосылған құн салығы ықпал ететін сумен жабдықтау желісіндегі шығындарды тұтынушылардың мойнына артуға мүмкіндік береді.

- Су секторына инвестициялар жеткіліксіз және ұлттық бюджеттерді қабылдау кезінде басымдық жоқ.

- Гидрожүйелердің су қорғау элементтерінің жай-күйі туралы деректерді қоса алғанда, су ресурстарын орынды басқару үшін ақпарат жеткіліксіз.

- Су ресурстарын мониторингтеу жүйесі әлсіз, сондықтан, әсіресе, орта және шағын өзендердің бассейндерінде су теңгерімдері жоқ. Жобаларды немесе жоспарларды мақұлдаудың экономикалық, әлеуметтік және экологиялық критерийлерінің барабар болмауы немесе жеткіліксіздігі[2].

Бұл жағдайдан шығудың жолы су ресурстарын біріктірілген (интеграцияланған) басқаруға көшу болуы мүмкін.

Су ресурстарын біріктірілген басқару (СРББ) "Су, жер және олармен байланысты ресурстарды үйлесімді дамытуды және басқаруды қолдайтын, өмірлік маңызды экожүйелердің өмір сүру тұрақтылығына қауіп төндірмей, экономикалық және әлеуметтік әл-ауқатты барынша және әділ қамтамасыз ететін процесс" деп анықтауға болады[3].

Қазіргі уақытта су ресурстарын біріктірілген басқару (СРББ) таусылатын су ресурстарын басқарудың ең тиімді әдісі болып саналады және соның салдарынан "Өмір үшін су" (2005-2015) іс-әрекетінің халықаралық онжылдығы науқаны шеңберіндегі басым бағыттардың бірі болып табылады. Мыңжылдық табалдырығында Қазақстан Республикасын дамыту мақсатында қажетті заңнамалық база мен ұйымдастыру ортасын құруға, сондай-ақ Қазақстан СРББ іске асыруға толық құқылы қатыса алатын орнықты даму қағидаттарын енгізудің тиімді тетіктерін әзірлеуге ерекше назар аударылды[4].

Соңғы он жыл ішінде мынадай бірқатар маңызды құжаттар әзірленді. Атап айтқанда: Қазақстан Республикасының "жасыл" экономикаға көшу тұжырымдамасы; Су ресурстарын ықпалдастыра басқару және Қазақстан Республикасының су пайдалану тиімділігін арттыру жөніндегі ұлттық жоспары; Су ресурстарын басқару және Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі су пайдалану тиімділігін арттыру жөніндегі біріктірілген бағдарламасы; Қазақстанда су ресурстарын басқару жөніндегі мемлекеттік бағдарламасы (2013); сондай-ақ Қазақстан Республикасының Су ресурстарын басқарудың 2020-2030 жылдарға арналған бағдарламасының тұжырымдамасы.

СРББ "Су ресурстарын біріктірілген басқару" енгізу процесі Қазақстанда үздіксіз жалғасуы керек. 2003 жылғы Су кодексіне енгізілген СРББ негіздері дамуы және жетілдірілуі тиіс.

СРББ үшін қолайлы құқықтық жағдайлар жасау Қазақстан Республикасының Су ресурстарын пайдалану мен қорғауды басқару жөніндегі нормативтік әдістемелік базаны жетілдіру жөніндегі мынадай ұсынымдарды көздейді:

1) Су объектілерін пайдалану.

Су объектілерін оқшау және бірлесіп пайдалануға беру тетігін жетілдіру. Жергілікті атқарушы органдар үшін 23-бапты қолдану әдістемесін әзірлесін. Су объектілерін оқшау және бірлесіп пайдалануға беру кезіндегі Су кодексінің су сервитуты.

2) Су шаруашылығы құрылыстарына меншік мәселелерін реттеу.

Су шаруашылығы құрылыстарына жүргізілген түгендеу негізінде өлшемдерді айқындау және олардың негізінде осы құрылыстардың (мемлекеттік, коммуналдық) мемлекеттік тиесілігін қайта қарау. Иесіз су шаруашылығы құрылыстары бойынша меншік иелерінің болуын айқындау, олар болмаған кезде азаматтық заңнамаға сәйкес оларды коммуналдық немесе мемлекеттік меншікке беру туралы мәселені қарау немесе оларды жою туралы шешім қабылдау қажет.

Қалаларды коммуналдық сумен жабдықтау жүйесінде мемлекеттік-жекешелік әріптестікті қолдану ерекше стратегиялық маңызы бар су шаруашылығы кешендерінің қызметін қамтамасыз ететін кәсіпорындар қызметіне жеке кәсіпкерліктің қатысу мүмкіндігін қарастыру.

3) Су шаруашылығы қызметін ұйымдастыру.

Бұрын жүргізілген зерттеулер мен әзірленген жобалардың негізінде СРББ-ны Қазақстанда енгізу процесін аяқтау. Жергілікті атқарушы органдар су ресурстарын кешенді пайдалану мен қорғаудың әзірленген бассейндік схемаларының (СРКПҚС) негізінде су объектілерін ұтымды пайдалану және қорғау, елді мекендерді сумен жабдықтау, су бұру жөніндегі, оның ішінде жерді гидромелиорациялау, Су шаруашылығы жүйелері мен құрылыстарының қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі өңірлік бағдарламаларды әзірлеуге және іске асыруға кіріссін (Су кодексінің 38, 39-баптарын іске асыру). Ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерін су пайдаланушылар кооперативтеріне біріктіруді ынталандыру.

4) Су пайдалануды мемлекеттік реттеу.

Негізі салық салу (мемлекеттің фискалдық саясаты) болып табылатын су пайдалануды реттеудің экономикалық тетіктерінің бүгінгі күнгі жүйесі қазіргі кезеңде экономиканы дамыту талаптарына сәйкес келмейді, ал өнеркәсіп өнімін өндіруші, сондай-ақ су ресурстарын негізгі ластаушы оларды ұтымды пайдалануға және қорғауға мүдделі емес. Демек, "су объектілері мен су шаруашылығы құрылыстары" мемлекеттік ақпараттық жүйесін (МАЗ) енгізу қажеттілігін негіздейтін, сенімді және жедел ақпараттық қамтамасыз етуді тиімді жұмыс істеуі мүмкін емес жаңа экономикалық тәсілдер, басқару тетігін жетілдіру қажет.

5) Су сапасын реттеу.

СРББ экологиялық компонентін енгізу мынадай іс-шараларды көздейді:

зиянды әсерлердің шекті жол берілетін нормативтерін (бұдан әрі-ЗӘШЖБ) қоса алғанда, су сапасы нормативтерінің (стандарттарының) жаңа буынына көшу;

тиісті бассейндердегі судың сапасын жақсарту бойынша шаралар кешенін әзірлеу (СРББ бассейндік жоспарлары және суды үнемдеу шеңберінде);

судың зиянды әсерінен болатын залалды бағалау әдістемесін әзірлеу және зерттеулер жүргізу бойынша ұсыныстар әзірлеу;

табиғатты қорғау және санитарлық-эпидемиологиялық су жіберуді есептеу әдістемесін әзірлеу;

Қазақстан Республикасының кіші өзендерін оңтайлы басқару жөніндегі шаралар кешенін әзірлеу;

шағын өзендердің жай-күйінің аймақтық-өңірлік нормативтерін және олардың су жинағыштарын қоса алғанда, рұқсат етілген антропогендік жүктемелерді әзірлеу саласында зерттеу жүргізу;

су қорғау аймақтары мен белдеулерін белгілеу жобаларын әзірлеу жөніндегі жұмыстарды үйлестіру;

су объектілеріне зиян келтіргені үшін жауапкершілікті күшейту бөлігінде заңнаманы жетілдіру жөнінде ұсыныстар әзірлеу;

Экожүйелік қызметтер үшін ақы төлеу жүйесін енгізу;

су экожүйелерінің жай-күйі мен су сапасының мониторингі жүйесін құру және дамыту;

экожүйелік тәсіл қағидаттарын және су экожүйелерін қорғауға қажеттілікті ескере отырып, су заңнамасын жетілдіру[5].

б) Гидротехникалық құрылыстардың қауіпсіздігін реттеу.

«Гидротехникалық құрылыстардың қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының Заңын қабылдау.

Төтенше жағдайлардың алдын алу мен оларды жоюдың мемлекеттік жүйесін жетілдіру.

Гидротехникалық құрылыстарды ықтимал апаттардан міндетті сақтандыру жүйесін жетілдіру.

Су шаруашылығы құрылыстарының жай-күйін зерттеу жөніндегі комиссиялар құру, жұмысын ұйымдастыру және олардың шешімдерін іске асыру мәселелері бойынша Үкімет қаулыларын әзірлеу.

Аса апатты және иесіз су шаруашылығы құрылыстарын жою (пайдаланудан шығару) тәртібі туралы Үкімет қаулыларын әзірлесін.

Гидротехникалық құрылыстардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі техникалық регламент қабылдау.

Құрылатын Су ресурстары комитетінің (СРК) ақпараттық орталығында Республиканың мемлекеттік техникалық қызметі (МТК) туралы ақпараттық деректер базасы болуы тиіс.

Гидротехникалық құрылыстардың пайдаланылуы мен жай-күйін бақылау жөніндегі уәкілетті орган құрылсын[5].

7) Су пайдаланудың экономикалық тетігі.

Өзен бассейндері бойынша су ресурстарын пайдаланғаны үшін төлем ставкаларын жетілдіруді жалғастыру.

Үздік халықаралық тәжірибе негізінде суды пайдалану жүйесіне ренталық төлемдерді енгізу туралы мәселені зерделеу.

Су пайдалануды субсидиялау тетігін жетілдіру (ауыл шаруашылығы Су пайдалану, ауыз сумен жабдықтау).

8) Су пайдалануды монополияға қарсы реттеу.

Табиғи монополия саласын тарифтік реттеуді дамытудың негізгі бағыттары әдіснаманы әзірлеу және тарифтерді белгілеудің макроэкономикалық өлшемдерін айқындау арқылы табиғи монополиялар субъектілеріне қатысты жүргізілетін тарифтік саясатты республиканың экономикалық дамуының жалпы мемлекеттік саясатына органикалық енгізу қағидатымен айқындалған. Табиғи монополиялар субъектілерінің реттеліп көрсетілетін қызметтеріне оңтайлы тарифтерді есептеу және белгілеу әдіснамасын жетілдіру жөніндегі іс-шаралар Экономика секторларының жай-күйін, салалық даму бағдарламаларында берілген даму бағыттарын және жүргізіліп жатқан реформаларды іске асыру қарқынын ескеруі тиіс[5].

Құрылатын СРК ақпараттық орталығында мынадай мәселелерде шешімдер қабылдауға жүйелі көзқарас пен ақпараттық қолдауды қамтамасыз ететін бөлім болуға тиіс:

- реттеліп көрсетілетін қызметтерге тарифтер деңгейін негіздеу;

- табиғи монополиялар субъектілері тарифтерінің деңгейіне байланысты сұраныс көлемін айқындау;

- субсидиялау тетіктерін әзірлеу;

- тарифтерді саралау қажеттілігі мен объективтілігінің экономикалық негіздемесі;

- салалардың өзара әсер ету дәрежесін бағалау және тарифтердің теңгерімді деңгейін негіздеу.

Тарифтерді белгілеудің ашықтығын қамтамасыз ету тетіктерін жетілдіруді, табиғи монополиялар субъектілерінің қызметтері бойынша кірістерді, шығыстарды және қолданысқа енгізілген активтерді бөлек есепке алу тетіктерін енгізуді жалғастыру.

9) Су пайдалануды салалық реттеу.

«Сумен жабдықтау және су бұру туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылдансын.

«Мелиорация» туралы Қазақстан Республикасының Заңы қабылдансын.

Лиманды жерлерді пайдалану тетігі бойынша Үкімет қаулыларын әзірлеу (селолық округтерді Лиманды жерлерді басқаруға тарту - мал жаю және жем-шөп дайындау үшін ақы алу, ауылдық округте қаражат қалдыру).

10) Траншекаралық суларды пайдалану және қорғау саласындағы халықаралық ынтымақтастық (су қауіпсіздігі).

Траншекаралық су ресурстарын қорғау және пайдалану жөніндегі бірлескен комиссиялардың мәртебесін көтеру (Ресей, Қытай, Қырғызстан, Мемлекетаралық үйлестіруші су шаруашылығы комиссиясы (МҮСШК))[5].

11) Су кодексінің жаңа редакциясында су секторының Қазақстандағы климаттың өзгеруіне бейімделуі көрініс табуы тиіс.

Қазақстанда климаттың өзгеруін болдырмауға бағытталған көптеген бағдарламалар мен стратегиялар бар. Қазақстан Республикасының Ұлттық хабарламасында климаттың өзгеруі туралы БҰҰ негіздемелік конвенциясы бойынша міндеттемелерді орындау шеңберінде Қазақстанның климатына қатысты ағымдағы жағдай да, экономика секторларына өзгерістердің салдары да көрсетіледі. Климаттың өзгеруі адам өмірі үшін барлық маңызды салаларға әсер етеді: Ауыл шаруашылығы. Азық-түлік. Су ресурстары. Биоәртүрлілік. Орман шаруашылығы. Балық аулау. Инфрақұрылым және экономика. Адам денсаулығы.

Қорытындылай келе, 2003 жылғы Су кодексінде Қазақстан Республикасының су қауіпсіздігі мәселелері жеткілікті түрде көрсетілмегенін атап өткім келеді. Ол үшін экологияға қатысты заңдармен және басқа да құқықтық актілермен су қатынастарын кешенді зерттеу қажет.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. «Интегрированное управление водными ресурсами: вода для людей и экосистем»/

Иван. Игнатъев. – Экологическое общество «БИОТІСА»/Общественная организация „Экоспектр”. – Кишинёв, 2017. С. 10-11.

2. Торкил Джонч-Клаусен. ИУВР и планы повышения эффективности водопользования

до 2025 года. Глобальное водное партнёрство (GWP), Технический комитет (ТЕС), 2004. – 24 с.

3. Духовный В.А., Соколов В.И. Интегрированное управление водными ресурсами. Опыт

и уроки Центральной Азии – навстречу четвертому Всемирному Водному Форуму. Ташкент-2005, С.17-18. http://www.cawaterinfo.net/library/rus/gwp/dukhovny_sokolov_r.pdf.

4. Бургхард С. Мейер, Лиан Ланди, Ануарбек Какабаев (Главные редакторы).

Интегрированное управление водными ресурсами в Казахстане. Коллективная монография подготовлена в рамках 5-го конкурса предложений по совместным проектам программы TEMPUS IV. Изд.: Кокше-полиграфия. Кокшетау, 2015.С. 9-10. http://www.cawater-info.net /bk/iwrm/pdf/iwrm_kz_textbook_ru.pdf.

5. VI-ая Центрально-Азиатская Лидерская Программа Динамика развития водного законодательства в странах Центральной Азии Алматы – сентябрь 2015. http://www.cawater-info.net/bk/water_law/pdf/petrakov15.pdf.

УДК 34.347

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АЗАМАТТЫҚ ЗАҢНАМАНЫ ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Рустами Жасмин

rustami.zh02@mail.ru

Л.Н. Гумилёв атындағы ЕҰУ заң факультетінің 2 курс студенті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі - Бексултанова Р.Т.

Қазақстан Республикасының қазіргі заманғы Азаматтық заңнамасы - тұтастай алғанда, өзара байланысты және бірін-бірі толықтыратын құқықтық нормалардың күрделі жүйесі. Көптеген мәселелер бойынша Қазақстанның Азаматтық заңнамасы ТМД-ның басқа елдерінің заңнамасымен салыстырғанда едәуір прогрессивті болып табылады. Қазақстан Республикасы осы елдермен бір мезгілде экономикалық және құқықтық реформалар жүргізуді бастады.

Азаматтық заңнаманы дамытудың жалпы үрдісі экономикалық қатынастарды реттеудегі жария қағидаттарды күшейтуде, жеке кәсіпкерлік қызметке мемлекеттің араласуын күшейтуде, экономиканы корпоративтік басқаруды енгізуде болып табылады. Мұндай араласудың шегін анықтау белгілі бір кезеңдегі мемлекеттің саясатына тікелей байланысты.

Қазіргі кезеңде Азаматтық заңнаманы жетілдірудің екі негізгі бағытын айқындауға болады:

- 1) ҚР Азаматтық кодексін жетілдіру;
- 2) Азаматтық кодекстен туындайтын және экономикалық қатынастардың жекелеген түрлерін реттейтін заңнамалық актілерді жетілдіру.

Зерттеу нәтижесінде ғалымдар мен Азаматтық заңнаманың тәжірибешілерінің пікірлерін ескере отырып, заңнаманы жетілдіру мәселесінің келесі шешімдерін ұсынуға болады:

Ең алдымен, императивті нормалардың санын азайтып, барлық мақалаларды қайта қарау қажет. Сонымен, Азаматтық кодекстің императивті нормаларының бүкіл құрамын мемлекеттік (қоғамдық) мүдделермен байланысты емес ережелерді "егер тараптардың келісімінде өзгеше көзделмесе" деген сөздердің тиісті нормаларын мәтіндерге енгізу арқылы диспозитивті нормаларға айналдыру арқылы қайта қарау керек. Азаматтық кодекстің заң шығару қызметі мен құқық қолдануда, оның ішінде азаматтық-құқықтық дауларды қараудың сот практикасында үлкен практикалық маңызы бар азаматтық құқықтың негізгі бастаулары (қағидаттары) туралы ережелерін одан әрі пысықтауды талап етеді.

Акционерлік қоғамдардың құқықтық мәртебесіне қатысты нормалар елеулі түрде қайта қарастырылуы қажет. Өтпелі кезең мәселелерін мұқият реттеу керек. Осыған